

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет журналістики, реклами та видавничої справи
Кафедра періодичної преси та медіаредагування

Курсова робота

на тему: «Декомунізація архітектурних пам'яток в Одесі (серія журналістських матеріалів)»

Студентка 2 курсу
денної форми навчання
спеціальності 061 «Журналістика»
Філіппова Маріна Георгіївна

Керівник канд. іст. наук, доц. Сидун І. В.

Оцінка за шкалами:

національною _____

ECTS _____ Кількість балів: _____

Члени комісії

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Одеса – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ЖУРНАЛІСТСЬКІ МАТЕРІАЛИ.....	5
ВИСНОВКИ.....	16
БІБЛІОГРАФІЯ.....	17

ВСТУП

Актуальність теми: процес декомунізації архітектурних пам'яток в Одесі розпочався ще з 1990-х років, але пожвавився тільки після прийнятих у 2015 році відповідних законів.

Проведення цього процесу можна назвати першим етапом деколонізації, який набув актуальності з початком повномасштабного вторгнення. Відбулося це через відторгнення українцями усього російського та радянського. І як наслідок з'явилася потреба у демонтажі пам'яток, які пов'язували нас не тільки з комуністичним режимом, а й радянським минулим, яке часто не менш антиукраїнське, ніж було комуністичне.

Мета курсової роботи: проаналізувати та характеризувати проведення декомунізації архітектурних пам'яток в Одесі з 24 лютого 2022 року, та створити власні журналістські матеріали на дану тему.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) Виявити, які декомунізаційні процеси, щодо архітектурних пам'яток відбувалися з початку незалежності України та, що змінилося з початком повномасштабного вторгнення;
- 2) Дослідити подальшу долю архітектурних пам'яток, які є спадщиною радянського мистецтва;
- 3) Проаналізувати публікації українських видань з метою з'ясування та оцінки методу висвітлення, активності підготовки та якості матеріалів ЗМІ, щодо проблеми декомунізації архітектурних пам'яток в Одесі під час війни;
- 4) Створити серію власних матеріалів, яка у повному обсязі буде розкривати тему курсової роботи.

Об'єкт дослідження: спадщина радянського мистецтва в Україні.

Предмет дослідження: проведення процесу декомунізації архітектурних пам'яток в Одесі.

Методи дослідження: За допомогою моніторингу та аналізу інформації у різних виданнях було виконано огляд ЗМІ. Інтерв'ю з науковцем дало змогу пізнати деталі проведення процесу декомунізації архітектурних пам'яток з початку повномасштабного вторгнення та чому він зараз настільки важливий. Задля більш поглибленого пізнання долі пам'яток було хронологічно відтворено події, які мали до них стосунок за часи від початку повномасштабного вторгнення, і потім сформовані у форматі статті.

ЖУРНАЛІСТСЬКІ МАТЕРІАЛИ

1. Чому важливо позбутися архітектурних пам'яток російським діячам.

Інтерв'ю з Олександром Музичко про деколонізацію пам'яток в Одесі за часи повномасштабного вторгнення

Одеса дуже активно проводила процес декомунізації з початку незалежності України. Але через повномасштабне вторгнення рф стало важливим проведення деколонізації, що є очищенням нашого духовного простору не тільки від комуністичних архітектурних пам'яток, а й від всієї архітектурної спадщини, яка використовується «русским миром» в якості продовження зв'язку між українцями та росіянами. Доктор історичних наук Олександр Музичко розповів про важливість відмови від радянської спадщини та радянських діячів, та чому ця проблема вимагає подальшого поглиблення і вирішення.

Проведення процесу декомунізації до 24 лютого 2022 року

Одеса була одним з міст лідерів процесу декомунізації, тому що ще в 1990-х роках невелика частина вулиць була перейменована. Далі почали прибирати пам'ятники Леніну, найдовше з них протримався пам'ятник на Куликовому полі. Хоча, наприклад той, що був розміщений біля Пересипського мосту прибрали достатньо рано.

Після прийнятих у 2015 році декомунізаційних законів процес поживався. Меморіальні дошки, велика кількість вулиць Одеси продовжували дуже активно перейменовуватися особливо після 2016. Це відбулося із-за прийняття тодішнім головою облдержадміністрації Саакашвілі відповідної постанови. І тільки завдяки людям, які були навколо нього, серед яких також був і я, вдалося запропонувати цілий список пам'яток, які перейменовалися.

Їх перелік складався різними організаціями й, наскільки я знаю, якогось такого єдиного списку, який був узгоджений міською радою і всіма громадськими організаціями, не було. Тобто рішення зняти певні пам'ятники (наприклад Катерині II, Суворову, Пушкіну, Воронцову, Олександрівській колоні) були громадською ініціативою. Цей комплексний процес відбувався за допомогою реєстрів меморіальних дощок та пам'ятників, які склалися ще в радянський період. На початку об'єкти потрібно було викреслити з цих списків, як культурно-архітектурну спадщину, а потім їх вже можна прибирати.

Тобто станом на 2015 рік, в Одесі ще була розташована дуже велика кількість архітектурних пам'яток, меморіальних дощок та топоніміки, які прославляли радянський союз, але ситуація почала змінюватися після прийняття Саакашвілі постанови.

Виникнення проблеми деколонізації з початком повномасштабного вторгнення

З початку повномасштабного вторгнення в плані декомунізації мало, що змінилося порівняно з часами з 2016 по 2022 рік, тому що просто тривали ті ж самі процеси які були й до цього. Але з'явилася ширша проблема, яка стосувалася деколонізації. Цей процес пожвавився з 24 лютого минулого року в тому числі й архітектурного простору Одеси. Головним символом цього стало прибирання пам'ятника Катерині II. Хоча закону про деколонізацію у нас ще не має, але проєкт, що стосувався пам'ятників російським діячам виносився в раду у березні 2023.

Після радянського періоду була залишена Олександрівська колона (пам'ятник на честь Олександра II, який є автором Емського указу та валуєвського циркуляра про фактичну заборону української мови) та ще ціла низка об'єктів російським сатрапам і прислужникам царів, які досі присутні у місті. З моїх спостережень, дуже часто підіймалося питання щодо: будинку вокзалу, а саме зображень на ньому; а також площі 10 квітня, де розміщені великі радянські ордени, якими була нагороджена Одеса.

Окрім цих питань виникли нові труднощі щодо того, що ставити на місце демонтованих пам'ятників. На мою думку, на їх місці потрібно розмістити пам'ятники та меморіальні дошки: по-перше, українським видатним діячам; по-друге, нинішнім героям війни.

Непрямий вплив комунізму залишеними пам'ятниками радянським діячам

Є також ширша проблема ніж пам'ятник Леніну, яку деякі навіть не усвідомлюють. Вона стосується тієї частини діячів, які, на мою думку, причетні до комуністичної культури та ідеології. До прикладу, то й же Леонід Утьосов, який багатьма сприймається як якийсь там одесит і т.д. Але ж його основна діяльність припала на роки сталіна, і він також на своїх концертах прославляв радянську ідеологію. В роки репресії та голодомору він сприяв реалізації гасла сталіна, — «Жить стало лучше, жить стало веселее!» Тому, на моє переконання, такі люди також не заслуговують великої поваги.

Не вартий такого культу Олександр Довженко тому, що він дуже сильно себе заплямував співробітництвом з радянською ідеологією, тим що в його фільмах присутня українофобія.

Також навпроти кіностудії розміщено пам'ятник радянському діячу Висоцькому. І відповідно виникає питання, чи це також не є відображенням тої ідеології та логіки від, якої ми намагаємося відмовитися зараз. За допомогою пам'ятників таким діячам відбувається непрямий вплив комунізму, а точніше радянської доби. Ця спадщина в цілому нас тримає з «руським миром», який використовує її, щоб зв'язати нас разом.

Важливість відмови людей від таких пам'ятників

Громадськості набагато легше відмовитися від пам'ятників або якихось кричущих символів ніж від радянського стилю життя. Соціологія, наскільки я бачу, фіксувала і наразі фіксує, що саме на півдні України є багато тих хто симпатизує радянському минулому в тому числі й мистецтву. За динамікою очевидне зменшення таких настроїв тому, що в основному ностальгують

представники старшого покоління. Але покоління поступово змінюється і для молоді це вже не так актуально.

Пам'ятки несуть у собі певні сенси й в тому числі програмують нас на майбутнє. І відповідно від того, що в них ми вшановуємо залежить відповідь на питання куди ми прагнемо. Видалення цих пам'ятників з публічного простору означає, що ми не віддаємо їм належне і не орієнтуємося на них.

Філіппова Маріна

2. Історія декомунізації архітектури в Одесі. Як „спеціальної воєнної операції“ повпливало на подальше її проведення

Не дивлячись на те, що Україна як незалежна країна почала існувати ще з 1991 року, узаконений процес декомунізація був тільки 9 квітня 2015 року, і триває до тепер. Зміни відбулися не тільки у політиці та освіті, а й в архітектурі. Ширше цей процес почав розглядатися, оскільки почалося відторгнення людьми усього радянського та російської, що призвело до важливості проведення деколонізації.

Після ухвалення пакетом законів цього процесу, 15 травня 2015 року їх було підписано Петром Порошенком. Ця подія стала відправною точкою у процесі декомунізації країни. Було прибрано бюсти Леніна та інших комуністичних партійних діячів. Відбулося масове перейменування організацій, установ та підприємств, названих на честь комуністичних діячів.

24 серпня 2017 року уночі в Одесі невідомі повалили бюст радянського маршала Жукова на проспекті Небесної сотні. Про це повідомила Поліція Одеської області у Facebook. Гіпсовий бюст радянського маршала повалили, повісили над Деволанівським спуском, після чого розбили молотком. Можна сказати, що через бездію політиків, щодо радянських пам'яток деякі люди почали процес декомунізації та деколонізації самостійно.

Це не єдиний раз, коли спадщина радянського мистецтва та архітектури в Україні псується, руйнується, та й часто взагалі не сприймається як якась культурна цінність. Проте все ж таки масового характеру цей процес почав набирати лише з 24 лютого минулого року. Питання про знесення пам'ятників діячам, які виступали за імперську росію, набирає нових обертів і потребувала проведення деколонізації.

Деколонізація — це процес активного опору колоніальним державам та повернення політичної, економічної, освітньої та культурної влади країнам, які були цього позбавлені внаслідок імперіалістичної політики. І через те, що Україна після початку незалежного існування залишила на своїх територіях велику кількість пам'яток радянським діячам від яких треба позбутися, питання проведення деколонізації з початком повномасштабного вторгнення набрало нових обертів.

Багатьох одеситів почало цікавити те, чому не прибирають радянську символіку на вокзалі. На що філія "Вокзальна компанія" акціонерного товариства "Укрзалізниця" заявила, що усі декоративні елементи, використані в архітектурному рішенні інтер'єру та екстер'єру будівлі вокзалу є втіленням авторського задуму та мають високу архітектурну та історичну цінність. Хоча станом на кінець серпня 2022 року на будівлі вокзалу закрили банером барельєфи Леніна, сталіна, серпи та молоти.

Як повідомляв видання «Суспільне» станом на 22 грудня 2022 року на вулицях і площах в Одесі можна побачити нагородні зірки та ордени Леніна. Їх не демонтували попри закон про декомунізацію, що набрав чинності з 9 квітня 2015 року. Зірки є Театральній площі, на стендах “Герої Радянського союзу”, а барельєфи ордена Леніна та медалі “Золота зірка” — частини пам'ятника “Крила перемоги” на площі 10 квітня.

Стелу «Крила перемоги» встановили на площі 10 квітня у 1984 році. Символи на ній вказують на присвоєне після Другої світової війни Одесі звання міста-героя. Аналогічні символи на схожому пам'ятнику «Стела Перемоги» у Києві після початку повномасштабної війни з Росією демонтували, саму стелу — залишили.

«Зверніть увагу, що влада знаходить кошти, кожен рік, підфарбовувати його золотою фарбою ці символи радянські. Я не думаю, що це певна ворожість, це скоріше певна неосвіченість і несвідомість того, що ці символи — це не символи тих людей, які загинули. Які гинули, які були поранені, так само

як мої дідусі обидва. Це символи тієї влади, яка кидала їх фактично на убій», — розповідає історик Тарас Гончарук.

На Театральній площі в Одесі є схожі зірки — символи Радянського Союзу.

Все ж таки найбільшу увагу у процесі декомунізації привертає пам'ятник російській імператриці Катерини в Одесі, який на 9 місяць повномасштабного вторгнення ще непохитно стояв.

Місцеві активісти 10 вересня в Одесі розмалювали пам'ятник Катерині II. На пам'ятнику червоною фарбою написали «Єкатеріна = Путін». 18 вересня біля нього відбулася акція протесту. Усі ці події призвели до проведення опитування в Одесі, щодо долі пам'ятника. 8 листопада пресслужба Одеської мерії повідомила про проведення роботи зранку та вдень комунальними службами. На огорожі було повішано оголошення про демонтування. Оскільки люди не відчули конкретної підтримки від політиків, а конкретніше від мера, якого називають любителем георгіївських стрічок і екскапітаном радянської армії, вони розпочали не тільки протестувати, а й всіляко псувати пам'ятку задля того, щоб влада все ж таки вжили якихось заходів.

Одною з тем скандалів також була англійська гармата, встановлена біля мерії на Думській площі. Проблемою стала не сама пам'ятка, а табличка встановлена на постаменті, що славить «русское оружие». За допомогою аналізу фотографій цієї пам'ятки різних часів вдалося дізнатися, що слава зброї агресора з'явилась на пам'ятнику вже після встановлення. Отож, цей приклад показує, як проводиться маніпулювання історичною свідомістю одеситів, коли на справжній пам'ятник вішаються фейкові таблички, про які автор пам'ятника і не здогадувався.

Одеська міська рада відмовилась демонтувати ордени Леніна з двох скульптур. Про це повідомило видання «Суспільне» 21 березня.

Мова йде про пам'ятник конструктору техніки військового і громадського призначення Олександрю Нудельману, розташованому на бульварі

Жванецького та пам'ятнику Родіону Малиновському — у сквері на вулиці Преображенській, 2.

У документах зазначено, що демонтувати ордени не будуть, бо заборона закону України не поширюється на використання символіки комуністичного тоталітарного режиму у творах мистецтва, створених до набрання чинності законом та на державних нагородах, і відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991-2015 років.

Отже, можна сказати, що процес декомунізації архітектурних пам'яток в Одесі активно відбувався з квітня 2015 року, а з початком повномасштабного вторгнення з'явилася потреба проведення деколонізації. Мешканці Одеси не одноразово цікавилися цим питанням, але ніяких дуже вагомих рішень зі сторони влади не надходило, тому вони псують спадщину радянського мистецтва, проводять протести, створюють скандали, та деколи тиснуть на політиків, задля усунення пам'яток залишених від радянського союзу. Журналісти деяких видань також висвітлюють і актуалізують цю проблему задля того, щоб отримати хоч якусь реакцію від влади.

Філіппова Маріна

3. Декомунізація архітектурних пам'яток в Одесі очима інтернет видань. Огляд українських ЗМІ.

Одною з головних проблем за часи незалежності України була велика кількість комуністичної символіки залишених після розпаду радянського союзу. Упродовж багатьох років українці намагалися позбавлятися спадщини цього мистецтва. Також проводився процес декомунізації й архітектурні пам'ятки залишені по всій країні, але активніше розгортатися він почав тільки після початку повномасштабного вторгнення рф.

За для того, щоб дізнатися як проводився процес декомунізації на Одещині було проаналізовано видання, які найчастіше публікували інформацію на цю тему з початку повномасштабного вторгнення: «The Village» та «ZAXID.NET».

«The Village»

Це видання за час від початку повномасштабного вторгнення до середини березня опублікувало на цю тему 4 матеріали в окремій рубриці «декомунізація», які були підкріплені фотоматеріалами.

Першою була новина, яка стосувалася створення нового дорадчого органу, що буде координувати дерусифікацію, декомунізацію та деколонізацію. Вона була добре структурована, інформація надана доволі коротко, але доволі вичерпно. Новина була не тільки про створення та мету нового органу; а й про нове рішення демонтажу майже 50 пам'ятників і пам'ятних знаків, та які з них вже демонтували.

Друга новина мала відношення до складу ради з декомунізації та дерусифікації та методи їх майбутньої роботи. У ліді обсягом у два речення подано інформацію про оприлюднення списку експертів, які ввійдуть до новоствореної ради, та спеціалісти яких професій туди увійдуть. Далі був поданий список усіх експертів. Закінчилася новина поясненням очільника Мінкульту, щодо головних обов'язків цієї ради.

Третя стосувалася бібліотек, які носять назви, пов'язані з комуністичним минулим або російськими діячами. У ліді було окреслено головну проблему, а основний текст був присвячений кількості таких бібліотек та на честь кого вони були названі. Також у новині був бекграунд про створення нового дорадчого органу та рішення демонтажу пам'ятників.

Остання новина була про проведення в Одесі архітектурного конкурсу на проєкт Театральної площі. Лід був сформований одним реченням і містив сам факт проведення конкурсу. В основному тексті подали інформацію про те: хто може взяти участь у конкурсі; що потрібно зробити, щоб взяти у ньому участь; як буде проходити оцінювання; до котрого числа можна подати свої роботи. Закінчилася новина бекграундом в якому коротко сформулювати історію театральної площі та Одеського академічного театру опери та балету.

«ZAXID.NET»

В окремій рубриці «декомунізація» було розміщено 5 публікацій на тему проведення цього процесу в Одесі з початку повномасштабного вторгнення. Усі публікації були підкріплені фото або відео матеріалами, автори яких були вказані нижче.

Серед публікацій були присутні: коментар, замітка та 3 новини, які мали такі заголовки: «Більшість одеситів підтримали демонтаж пам'ятника Катерині II», «Одеська міськрада підтримала демонтаж пам'ятників Катерині II та Суворову», «В Одесі знесли пам'ятники Катерині II та Суворову». Новини мали лід та деколи бекграунд. Вони містили у собі дані голосування, опитування. Бекграунди складався з інформацію про: встановлення та історію пам'ятника

Катерині II та Олександрю Суворову; реєстрації петиції щодо знесення пам'ятника; заяву Геннадій Труханов, що він виступає проти знесення пам'ятника Катерині II.

Коментар стосувався знесення пам'ятника Катерині та думки, щодо цієї ситуації мера Одеси. Матеріал містив коментарі з інших видань, але посилання на авторський матеріал був присутній. Пряма мова Геннадія Труханова чітко відокремлені від слів автора. У тексті було подано не тільки його думки, щодо знесення пам'ятника, а й про: можливі наміри путіна; відношення Геннадія до переговорів з росією. У кінці було подано бекграунд про історію «пам'ятника засновниці Одеси» і те, як проводився процес обговорення подальшої її долі.

Замітка мала назву «Одеські депутати провалили голосування за демонтаж пам'ятника Катерині II». Вона містила у собі невеличкий лід про проведення голосування. Основний текст був доповнений коротким коментарем двох депутатів: один з яких негативно відгукувався про наявність цього пам'ятника у місті, а інший наголосив на тому, що пам'ятник не охороняється, тому має бути перенесений до музею. Також були присутні результати голосування і бекграунд про: підтримання відразу двох петицій з цього питання та виступ Труханова проти знесення пам'ятника.

Проаналізувавши два різні видання можна зробити висновок, що при висвітленні теми декомунізації обидва видання дотримуються журналістських вимог. Але в одному з них фокусується увага на створенні та роботі нового дорадчого органу з розв'язання цього питання. Інший же — на демонтажі конкретних пам'ятників в Одесі, рішень міськради з цього питання та коментарі мера міста. А також якщо «The Village» подавала тільки новини, то «ZAXID.NET» також публікували замітки та коментарі.

Філіппова Маріна

ВИСНОВКИ

За допомогою аналізу події, які мали стосунок до процесу декомунізації архітектурних пам'яток в Одесі за часи від початку повномасштабного вторгнення до середини березня 2023 року, вдалося дізнатися: що через відторгнення людьми усього радянського та російської цей процес почав розглядатися ширше, що й призвело до важливості проведення деколонізації, який є логічним продовженням декомунізації. Але з причин деколи не дуже активних дій зі сторони влади, одесити влаштовували акції протестів, псували й руйнували пам'ятники радянського мистецтва.

Проведення інтерв'ю з доктором історичних наук дало можливість пізнати не тільки деталі пов'язані з проведенням процесу декомунізації архітектурних пам'яток з початку повномасштабного вторгнення в Одесі; а й появою більш глобальних проблем пов'язаних з проведенням деколонізації пам'ятників діячам, які причетні до комуністичної культури та ідеологію. Важливість його проведення в Одесі зумовлена тим, що пам'ятники є віддзеркаленням того, що в них ми вшановуємо, і чому або кому віддаємо належне.

Огляд матеріалів українських ЗМІ, за часи від 24 лютого минулого року до середини березня, дав змогу проаналізувати методи створення публікацій двох

різних видань. Встановити те, що «The Village» створювали тільки новини, в яких фокусується увага на створенні та роботі нового дорадчого органу з розв'язання питання дерусифікацію, декомунізації та деколонізації. А «ZAXID.NET», у створенні новин, заміток та коментарів, більше приділяли увагу: демонтажу конкретних пам'ятників в Одесі, рішень міськради з цього питання та коментарі мера міста.

Завдяки аналізу добутої інформації в ході проведення дослідження, вдалося створити власну серію матеріалів на тему: «Декомунізація архітектурних пам'яток в Одесі».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Був пам'ятник – не стало: яка доля радянського мистецтва і архітектури в Україні. *BBC news*. 27 березня 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47720328> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Балінський В. Досвід декомунізації: чи здатна одеська влада провести дерусифікацію? *Зелений лист*. 29 квітня 2022. URL: <https://zeleniy-list.od.ua/dosvid-dekomunizacziyi-chi-zdatna-odeska-vlada-provesti-derusifikacziyu/> (дата звернення: 18.03.2023).
3. В Одесі повалили бюст радянського маршала Жукова. *The Village*. 24 серпня 2017. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/261703-v-odesi-povalili-byust-radyanskogo-marshala-zhukova> (дата звернення: 16.03.2023).
4. Головчак Х. «Пушкінопад», повернення леніна та непохитна катерина, або Як в Україні проходить декомунізація. *Дивись info*. 23 листопада 2017. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/261703-v-odesi-povalili-byust-radyanskogo-marshala-zhukova> (дата звернення: 15.03.2023).
5. Декомунізаці в Україні. *Nina.az*. 4 серпня 2021. URL: <https://www.wiki-data.uk-ua.nina.az> (дата звернення 15.03.2023).

6. Декомунізація. *Сайт Українського інституту національної пам'яті*. URL: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/dekomunizaciya> (дата звернення: 16.03.2023).
7. Діана Зубар. Попри закон про декомунізацію: на вулицях і площах Одеси не прибирають нагородні зірки та ордени Леніна. *Суспільне новини*. URL: <https://suspilne.media/344246-popri-zakon-pro-dekomunizaciju-na-vulicah-i-plosah-odesi-ne-pribiraut-nagородni-zirki-ta-ordeni-lenina/> (дата звернення: 17.03.2023).
8. Ілона Якимюк. Одеська міська рада відмовилась знімати ордени Леніна з двох пам'ятників. *Суспільне новини*. URL: <https://suspilne.media/420792-odeska-miska-rada-vidmovilas-znimati-ordeni-lenina-z-dvoh-pamatnikiv/> (дата звернення: 21.03.2023).
9. На вокзалі Одеси барельєфи радянських «вождів» закрили банером. *Укрінформ*. 25 серпня 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3558243-na-vokzali-odesi-barelefi-radanskih-vozdiv-zakrili-banerom.html> (дата звернення: 16.03.2023).
10. Педоренко М., Еріставі М. Ліки проти колоніальної травми: що таке деколонізація і до чого тут українці? *Заборона*. URL: <https://zaborona.com/liky-proty-kolonialnoyi-travmy-shho-take-dekolonizacziya-i-do-chogo-tut-ukrayinczi/> (дата звернення: 17.03.2023).